

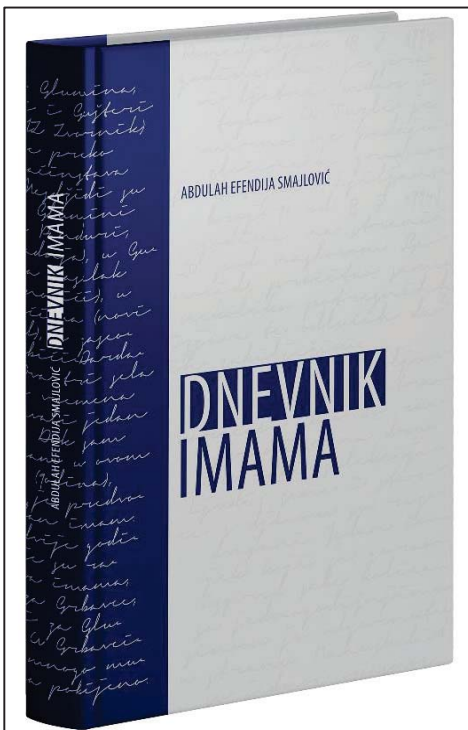
Dr. sc. Šefko SULEJMANOVIĆ

Institut za društvena i religijska istraživanja Tuzla
shevkos@yahoo.com

UDK/UDC: 821.163:4(497.6)-94 Smajlović A. (049.3)

**Abdulah Smajlović, DNEVNIK IMAMA,
Institut za društvena i religijska istraživanja Tuzla i
Medžlis Islamske zajednice Tuzla, Tuzla 2021, 363 str.**

Dnevnik imama, Abdulah-efendije Smajlovića, djelo je vrijedno pažnje i iznimnog intelektualnog zanimanja, iz više razloga. Knjiga je nastala kao nasušna moralna potreba jednog čovjeka, odgajanog u časnoj vjeri, smjernoj bošnjačkoj porodici i plemenitoj bosanskoj tradiciji, da ispriča krajnje iskreno, otvoreno i ljudski benevolentno, šta se to sve događalo u njegovom životu, s njim i oko njega, i da kaže kako je to on vidio, i kako je sve to doživio. Djelo Abdulah-efendije Smajlovića, zanimljivog žanrovskog formata, metodološkog pristupa i osebujnog sadržaja, pojavilo se u izdanju Instituta za društvena i religijska istraživanja u Tuzli i Medžlisa Islamske zajednice u Tuzli sredinom 2021. godine. Knjiga je štampa na 347 stranica teksta i 14 stranica fotografiskih i dokumentacionih priloga. Publikovanje knjige podržali su: Muftijstvo tuzlansko, Uprava za vjerske poslove i Udruženje Ilmijje Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Recenzije su potpisali dr. Šefko Sulejmanović i dr. Almir Fatić. Knjiga je štampana u tiražu od 500 primjeraka.

Dnevnik imama (dalje: *Dnevnik*) počinje sa nešto opširnijom *Posvetom*, zatim prigodnom *Zahvalom*, *Predgovorom* (*Vjesnik pamćenja u kontinuitetu zaborava*) i *Uvodom*. Strukturalno knjiga ima četrnaest poglavlja: *I Moje*

porijeklo, moja porodica i rodbina / II Srpska agresija na Zvornik i njegovu okolinu / III Srpska agresija na Kalesiju i njenu okolinu / IV Muhadžiri / V Kod sina Muhameda u Zenici / VI Ratna i poratna svakodnevica u Tuzli / VII Džamije i imami na nišanu agresora / VIII Agresija na Bosnu i Hercegovinu sa genocidnim namjerama / IX Posjete, solidarnost i druženja porodice Smajlović / X Ispraćaj rodbine i prijatelja / XI Prenesene bilješke i članci / XII Osvrti i (pod)sjećanja / XIII Dženaza-namazi / XIV Nekoliko napomena na kraju. Knjiga se završava *Pogovorom* („Sve što se zabilježi - ostaje, a sve što se pamti – nestaje“) i *Prilozima* s fotografijama i arhivskim dokumentima.

Abdulah-efendija Smajlović po vokaciji nije historičar, ni književnik, ni pisac, ni znanstveni kritičar, nego džematski imam, vjerski službenik sa skromnim hijerarhijskim statusom. Tako ni *Dnevnik imama* nije prvenstveno naučno djelo, niti je nastao s takvom intencijom autora, nego pripovijest i narativ čovjeka, koji pored prenošenja egzaktnih podataka i autentičnih saznanja, za kojima je neumorno tragao, u svoj *Dnevnik* unosio i svoje lične impresije i emocije. Sa pisanjem *Dnevnika* započeo je spontano, u proljeće 1992. godine, kada su svi oko njega bili zbudženi i zaokupljeni strašnom ratnom agonijom, strahom i slabašnom nadom za očuvanje golih života, jer ni slutiti nisu mogli da se tako podmuklo, bezdušno, bestidno, brutalno i bestijalno može lagati, varati, pljačkati, ubijati, klati, paliti, rušiti... A upravo tako je započeta agresija na Bosnu i Hercegovinu, i bosanski narod. I, tako je počela i nastajala ova *hronologija života, zločina i smrti*.

Kako god, čovjeku staje dah pred hronikama stravičnih slika ubijanja, sakaćenja, silovanja, pljačkanja, masovnog zločina... Kada je prag tuge za rođenim i dragim pomjeren u beskraj, ne čudi što su i njegovi aršini pri pisanju *Dnevnika* “često surovo ratni“. Nema tog kantara koji bi mogao izmjeriti veličinu ljudske tuge i bola. Zato zločince i naziva pravim imenima: *zlikovcima, četnicima, ubicama, koljačima*. Bitno je da u ovoj knjizi ostaju trajno zabilježena, i za sva vremena zapamćena i zapečaćena imena i prezimena zločinaca, ali i imena nedužnih žrtava.

Početak agresije na Bosnu i Hercegovinu (april 1992) zatekao je Abdullah-efendiju u imamskoj službi u džematu Hajvazi, općina Kalesija. Stoga, sasvim očekivano Abdullah-efendija, pored rodne Glumine, veliku pažnju u svome *Dnevniku* posvećuje upravo ovome džematu, i svojim džematlijama, što na najbolji način govori o njegovom ljudskom karakteru, ali i profesionalnoj odgovornosti prema imamskom pozivu. On, koji je znao svaku kuću i ukućane u Hajvazima, vjenčavao mladence i novorođenima imena nadijevao, sada te iste svoje džematlije nalazi u skloništima po kolektivnim centrima, u prenatrpanim mektepskim i školskim učionicama, protjerane, opljačkane i ojađene, a njihovim najmilijim svakodnevno klanja dženaze. Gore od toga je što su mnogi njihovi sinovi, braća i očevi na prevaru vezani i odvedeni, da bi na svirep način bili ubijeni, i bagerima zatrpani u masovne grobnice. Brižno je evidentirao skoro sve svoje džematlije, bilježio njihove sudbine, i nastojao pomoći svakome od njih, onoliko koliko je mogao.

Nakon Hajvaza, Abdullah-efendija se “privremeno“ zaustavio u Tuzli, gdje je ostao sve do danas. Boraveći u Tuzli, Abdulah-efendija piše o njenoj ratnoj svakodnevici, topovskim i tenkovskim granatama, haubicama, avionapadima, stradanju civila, mobilizaciji, ali i razaranju džamija i stradanju imama, što je, kako kaže, *posebno bilo na meti agresora*. Živeći pod višegodišnjom opsadom, neprestanim srpskim granatiranjem civila, svakodnevnim klanjanjem dženaza mladićima u najljepšim godinama života, Abdulah-efendija vizionarski zaključuje, i zapisuje, da je ovo “Agresija sa genocidnim namjerama“, što će kasnije isto potvrditi i Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju u Hagu (ICTY).

Tužna su svjedočenja o ispraćanju rodbine, prijatelja i najmilijih na budući svijet. Abdullah-efendija sve to marljivo bilježi, kako u agresiji, tako i nakon agresije. Više od pet stotina dženaza je obavio u Tuzli, o čemu vjerno svjedoče zapisi u *Dnevniku*. Uz svaku obavljenju dženazu Abdulah-efendija je naveo ime i prezime umrlog, odnosno ubijenog, vrijeme i mjesto klanjanja dženaze i mjesto ukopa merhuma. Među onima koje je Abdulah-efendija ispratio na bolji svijet je i njegova supruga, vjerna životna saputnica, Hanifa-hanuma.

Ono što ovoga imama svrstava u angažirane intelektualce i društvene pregaoce svoga doba je aktivan odnos prema aktualnim društvenim procesima. Autor ne samo da bilježi ono što se dešava oko njega, nego brižno i detaljno bilježi i sve informacije koje čuje na radiju, ili pročita u tadašnjoj štampi. Na desetine je novinskih članaka prepisano u *Dnevnik* kako bi se autentično i dosljedno prenijelo sve ono što se događalo, ne samo u Tuzli i oko nje, nego u Bosni i svijetu. Sve to govori o Abdulah-efendiji i njegovom nastojanju da se istina prenese, čuje, da se ne zaboravi, i na kraju da ostane ibret i pouka onima što dolaze iza nas. Znao je Abdulah-efendija da su dojučerašnje žrtve, gušeći se u hropcu vlastite krvi od četničkog noža, zaboravljane u projektovanoj tišini. O muslimanskim žrtvama iz Drugog svjetskog rata se nije smjelo ni šaputati, a kamo li glasno i javno govoriti. Stoga on sada govori otvoreno i jasno, ne ustežući se da upre prstom u dojučerašnje “srpske komšije“, kako bi njihov zločin ostao zapisan, i do vijeka zapamćen.

Autor bez zadržke iznosi svoj sud o svim sudionicima agresije, kako o Srbima, tako i nekim servilnim komšijama Bošnjacima, koji su se naivno dodvoravali Srbima, da bi ih isti uskoro svirepo likvidirali. Za autora „nema sumnje da je kolaboracija zločin“. Autor veoma otvoreno govori o svojoj široj porodici, njenoj rodbinskoj solidarnosti, ali i uobičajenim međurodbinskim razmiricama i nesporazumima. Ipak, mora se reći da to Abdulah-efendija čini s mjerom, čuvajući ljudsko, rodbinsko i komšijsko dostojanstvo. Koliko god govori o ljudima i događajima, on se više bavi pojavama i procesima, kako bi ukazao da zlo ne miruje, da ono nikada nije daleko, i da je spremno uvijek doći, kad god ga ljudi prizovu svojom nesmotrenošću, ili nastranaošću.

Za čitaoca koji nije svjedočio brutalnostima agresije na Bosnu i Hercegovinu (1992-1995), ili nekom dalekom posmatraču, sve što je napisano u *Dnevniku* može se (u)činiti preuveličanim i nerealnim. Uzaludno i jeste razborito

i smisleno pokušavati razumjeti povode, metode i posljedice agresije. To se samo može iskazati konkretnim imenima i brojkama, a one kažu da ni jedno selo u bosanskom Podrinju, do kojeg su stigli srpski “heroji i oslobodioci“ nije ostalo, a da nije pretvoreno u zgarište, da ni jedan nesrbin nije ostao da živi u svojoj kući u rođenom selu, da ni jedna džamija nije ostala, a da nije devastirana i srušena sa zemljom. Sve je iza srpskih “oslobodilaca“ ostalo pusto, s teškim mirisom crkvenog tamjana i jezivog zgarišta. Samo na području Zvornika otkriveno je 114 masovnih grobnica. Ukupno je ekshumirano 9.786 žrtava, od čega samo u Kamenici, “Dolini grobnica“, 4.997 žrtava. Sasvim je jasno, da ni jedan narativ, ma koliko bio potresan i bolan, ne može približiti brutalnost srpske agresije, osim neumoljivih svjedočanstava i brojki. Eto, o tome piše Abdulah-efendija u svome *Dnevniku*, i zbog toga njegovo autentično svjedočenje ima trajnu i neprocjenjivu dokumentacionu vrijednost.

Imajući u vidu bošnjačku sklonost ka zaboravu, popraćenu neprilikama koje su ih čersto pratile, i kao da ih nikada nisu ni mimoilazile, ova knjiga ostaje da svjedoči o jednom životu, jednom vremenu, ljudskim sudbinama, i ponajviše o zločinu, usvojenoj impertinentnoj kulturi nasilja u ime svetosavskog mita, koji se niti može niti smije zaboraviti. Ostaje, da bude testament, opomena i pouka mladim pokoljenjima kako se prvi komšija, radni kolega, kum, “prijatelj“, preko noći može preobraziti u najkrvoločnijeg monstruma, koji otima, siluje, pali, ponižava, kolje i ubija. Mnogo je očevidaca i svjedoka koji nijemo svjedoče o tome. Abdulah-efendija je ovom knjigom progovorio, rekao, skinuo olovno breme sa svoje duše, ostavljajući najvrijedniji emanet svome narodu, narodu koji brzo zaboravlja. Vjerujemo da će Autor ovom svojom memorijalnom zadužbinom razbuditi uspavane, učvrstiti kolebljive, a možda u narednim decenijama i sačuvati mnoge živote bosanskohercegovačkih sinova i kćeri. On se bori za ljudskiju budućnost, koju možda neće vidjeti. Nije li ovo samo jedan od vjesnika svrhovitog pamćenja u kontinuitetu hroničnog bošnjačkog zaborava? Ovo je knjiga koja pruža znanje, uputu za snalaženje u mirnim i burnim vremenima. Kako za struku i nauku, tako i za običnog čitaoca, impresivan je izvor informacija. U nekim poglavljima stil je dokumentarno odmjeren, jezički hladan, dok je u nekim ekspresivan i prožet dubokim emocijama. Bez ulaženja u kulturalne, konfesionalne i nacionalne konflikte i sudove, treba reći da se ova knjiga neće svidjeti onima sa čijih ruku još uvijek kapa nevina ljudska krv, čije ruke vonjaju na garež spaljenih komšijskih domova, koji su gnusno pogazili svoju vjeru, ukaljali čast i obraz, jer ona dobar govori o njima. Ne zato što se kaju za svoja zlodjela, ili stide, nego zato što se u njenom ogledalu reflektuje njihova patološka bijeda. Knjiga je pravovremen i uvjerljiv podsjetnik neporecive snage argumenata, i dobrog obrazloženja, s porukom, da će dobrota i ljudskost preživjeti i nadživjeti svako zlo i svaku bijedu ljudskog duha, i da se *čast nikome ne može oduzeti, ona se samo može izgubiti.*

Ovom knjigom Abdulah-efendija poručuje, da on, niti bilo koji preživjeli svjedok agresije nikada neće odustati od istine, od svoga praga i svoga prava, niti će prestati da govori. Vrijeme straha i šutnje je zauvijek prošlo, jer on, i njemu

slični, nemaju šta izgubiti. Stoga, autor ovog *Dnevnika* zaslužuje sve pohvale, društveno priznanje i lično poštovanje, jer nam je prošlost učinio jasnijom i bližom, a pamćenje dužim i smislenijim. Ova knjiga nije nam potrebna samo zato da iz nje čitamo prošlost, nego da iz nje čitamo i budućnost. Tako je treba čitati, i tako je treba razumijevati. I svakako, pridružiti svojoj kućnoj biblioteci.